

ნაქისძეთა თბილელი საყდრისშვილების საგვარეულო¹

ნიკოლოზ ჟღენტი

წინამდებარე ნაშრომი ეძღვნება ნექისძეების საგვარეულოს, რომელიც შუა საუკუნეების რამდენიმე ქართულ წერილობით ძეგლში გვხვდება. ეს ძეგლები საკმაოდ საინტერესო ინფორმაციის შემცველი აღმოჩნდა როგორც უშუალოდ ამ გვარის, ასევე თბილისის საეპისკოპოსოსა და ქართული დიპლომატიის ისტორიის რიგ ეპიზოდებთან მიმართებაში.

ნაშრომი წარმოადგენს ნექისძეთა თბილელი საყდრისშვილების საგვარეულოს ისტორიის შესწავლის პირველ მცდელობას.

გარეჯის ორი ეპიგრაფიკული ძეგლი.

დავით გარეჯის უდაბნოს მონასტრის სამარტვილეში, სამხრეთ კედლის აღმოსავლეთ კუთხეში ამოკანრულია, სავარაუდოდ, ვინმე ნექის სავედრებელი წარწერა. წარწერა გამოქვეყნებულია მხოლოდ ერთხელ ზ. სხირტლაძისა და დ. კლდიაშვილის მიერ და პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით XIII-XIV სს-ითაა დათარიღებული (კლდიაშვილი, სხირტლაძე 1999: 248). ქვემოთ მოყვანილია წარწერის ნაკითხვა ამ გამოცემის მიხედვით:

უფალო [ი(ესო)კ] ქრისტე, [შ(ე)ნ(ი)თა] მ(ა)დლით[ა] |² და ლოცვი[თა შეიწყა] |³ლე [_]ველი ნ(ე)ქი
(?) [ფრ] |⁴იად ცოდვილი [...]|⁵რ[_] სმ[_]ს[_]ნ[_]ვი[_]⁶თა [_ _ _ _]თა [_ _] [შე] |⁷ნდობა თქუას
შე(უ)ნ(დვა)ს [ღ(მერ)თ(მა)ნ, ამ(ი)ნ].

დაზიანების გამო, ბევრი სიტყვა, მათ შორის წარწერის ავტორის სახელის აღდგენა, ვერ იქნება ეჭვმიუტანელი. თუმცა, სახელ ნექის ვხვდებით ასევე ამავე მონასტრის ხარების ეკლესიის სამხრეთ კედლის უკიდურეს დასავლეთ კუთხეში ამოკანრულ სამ სტრიქონიან მხედრულ მოსახსენებელ წარწერაში. ეს წარწერაც, ზემოთ მოყვანილი წარწერის მსგავსად, მხოლოდ ერთხელ გამოქვეყნდა და დათარიღებულია (სავარაუდოდ, პალეოგრაფიული ნიშნების საფუძველზე) XV საუკუნის პირველი ნახევრით (კლდიაშვილი, სხირტლაძე 1999: 274):

„წმიდ[ა] დავით, მიოხე |² ცოდვილსა დანიელს, |³ ძესა ნექისს[ა].“ (ტექსტის ამგვარი ნაკითხვა და პუნქტუაცია ჩემია – ნ. ჟ.).

გამომცემელთა მიერ წარწერა განსხვავებული სახითაა ამოკითხული: ტექსტის ავტორად მიჩნეულია არა დანიელი, ძე ნექისა, როგორც ამას მე ვკითხულობ, არამედ ნექი, ძე დანიელისა: „წმიდ[ო] დავით, მიოხე | ცოდვილსა დანიელ(ი)ს | ძესა ნექისს“ (კლდიაშვილი, სხირტლაძე 1999: 274). ჩემი ნაკითხვა ძირითადად ემყარება XV საუკუნის ორ საისტორიო საბუთს, რომელშიც გვხვდება პიროვნება მსგავსი სახელით – დანიელ ნექისძე. თუმცა, სანამ ამ საბუთების განხილვაზე გადავალ, ვფიქრობ, ჩემეული ნაკითხვა მაინც უფრო მართებულია თუ გავითვალისწინებთ, რომ წარწერაში ყველა სიტყვა სრულადაა ნაწერი. შესაბამისად, ტექსტის მეხუთე სიტყვა უნდა იყოს „დანიელს“, და არა „დანიელ(ი)ს“. გარდა ამისა, წარწერის ბოლოს, სიტყვა „ნექისს“ დამატებითი ბოლოსართი „ს“, ჩემი აზრით, მიანიშნებს უფრო ამ სახელის კუთვნილებით ფორმაზე, და არა სახელის ნათესაობით ბრუნვაზე (ვგულისხმობ, იკითხება ნექის ძე, და არა დანიელის ძე).

ამგვარად, სამარტვილეს წარწერაში კითხვის ნიშნით აღდგენილი სახელი ნექის მართებულობა უფრო მყარდება იმავე მონასტრის ხარების ტაძრის წარწერაში სახელი ნექის არსებობით.

სახელი ნექი ძალზედ იშვიათი აღმოჩნდა ქართულ ონომასტიკონში, რადგან ეს სახელი ისტორიულ წყაროებში, მხოლოდ ამ ოჯახთან მიმართებაში გვხვდება.²

როგორც ვნახეთ, პალეოგრაფიული ნიშნებით ნექის წარწერა XIII-XIV საუკუნეებით თარიღდება, ხოლო დანიელ ნექის ძის წარწერა – XV ს-ის პირველი ნახევრით. ამ ორ წარწერაში მოხსენიებული უიშვიათესი სახელისა და ერთი სამონასტრო სივრცის გათვალისწინებით, ვფიქრობ, არ შეეცდები, თუ ამ ორ პიროვნებას ერთმანეთს დავუკავშირებ. შესაბამისად, ორივე წარწერის შემოთავაზებული ქრონოლოგიური ჩარჩოს მიხედვით, სამარტვილეს XIII-XIV საუკუნეების წარწერის ავტორი ნექი უნდა იყოს ხარების ეკლესიის XV საუკუნის პირველი ნახევრის წარწერის ავტორის – დანიელ ნექის ძის მამა, ან, შუა საუკუნეების საქართველოში დამკვიდრებული მამის სახელის შვილისათვის დარქმევის ტრადიციის მიხედვით, დანიელის დიდი პაპა მამის მხრიდან.

პირველი წარწერა საკმაოდ დაზიანებულია, ხოლო მეორე – ძალზე ლაკონიური. ეს წერილობითი ძეგლები, ინფორმაციულობის თვალსაზრისით, ძალიან ღარიბია. პირველ წარწერაში, უშუალოდ სახელ ნექიმდე, გვხვდება დაზიანებული სიტყვა „[...]ველი“, რომელსაც, ჩემი აზრით, ახლავს გეოგრაფიული წარმომავლობის ამსახველი ბოლოსართი „ელი“. შესაბამისად, ამ სიტყვის აღდგენა მოგვანდოდა დამატებით ინფორმაციას ნექის წარმომავლობის შესახებ. თუმცა, სამწუხაროდ, წარწერის ეს დაზიანებული ადგილი ვერც გამომცემლებმა ამოიკითხეს, და კვლევის ამ ეტაპზე ვერც მე აღვადგინე. ამის გამო ნექისთან დაკავშირებული ეს მნიშვნელოვანი გარემოება უცნობი რჩება.

მიუხედავად იმისა, რომ სახელების მსგავსების და ერთი სამონასტრო სივრცის გამო ეს ორი წარწერა ერთმანეთთან დავაკავშირებ და ვივარაუდებ მათი ავტორების ნათესაური კავშირი, შეიძლება გვეფიქროს, რომ ნექიც და დანიელ ნექის ძეც, ზემოთ განხილული მონაცემებით, გარეჯის უდაბნოს მონასტრის უბრალო მომლოცველები იყვნენ. თუმცა, საბედნიეროდ ჩვენამდე შემორჩა ორი XV საუკუნის საისტორიო საბუთი, რომლებიც ძვირფას ბიოგრაფიულ ცნობებს გვანვლიან გარეჯის ამ წარწერებში მოხსენიებული პირების საგვარეულო კუთვნილების, ოჯახის სხვა წევრებისა და მათი მაღალი სოციალური სტატუსის შესახებ.

1442 წლის წყალობის წიგნი გრიგოლ მანგლელ-თბილელისა ნექისძეებისადმი.

1442 წლის 3 თებერვალს გაცემული ყოფილა წყალობის სიგელი, რომლითაც მანგლელ-თბილელმა ეპისკოპოსმა გრიგოლმა ქორეპისკოპოს³ დანიელ ნექისძეს და მის შვილებს – მირიანს და საბას – განუახლა თბილისში მთაწმინდის ხევის წყალობა და ეს მიწები კვლავ სავნახედ განაწესა. ამ წყალობის სანაცვლოდ ნექისძეებს ორი საპალნე (დაახლ. 300-450 ლიტრი) საზედაძე ტკბილი ღვინო სიონის საკათედრო ტაძრისათვის უნდა მოეხმარათ. ამ საბუთს ახლდა თვით გრიგოლისა და ორი მოწმის – დიმის და იოსების ხელმოწერა. საბუთის დედანი დღეისათვის დაკარგულად ითვლება, თუმცა, მის შინაარსს ვიტყობთ 1818 წელს შედგენილი საბუთის აღწერილობიდან⁴ (სურგულაძე და სხვები 2014: 17).

ვფიქრობ, არ შეეცდები თუ ქრონოლოგიის თანხვედრის და სახელების არსებითი იდენტურობის ფაქტის გათვალისწინებით დავასკვნი, რომ გარეჯის უდაბნოს მონასტრის ხარების ეკლესიაში შესრულებულ XV საუკუნის პირველი ნახევრით დათარიღებულ ნაკანრ წარწერაში მოხსენიებული დანიელი ძე ნექისა და 1442 წლის 3 თებერვალს გაცემული საბუთის ადრესატი დანიელ ნექისძე, ერთი და იგივე პიროვნებაა.

როგორც ზემოთ ვნახეთ, ხარების ეკლესიის ნაკანრ წარწერაში დანიელი უბრალოდ ნექის ძედ იხსენიებს თავს, ხოლო 1442 წლის საბუთში იგივე დანიელი მანგლელ-თბილელის ქორეპისკოპოსია და თბილისში საკმაოდ დიდ ტერიტორიას – მთაწმინდის ხევს ფლობს. ამ მოცემულობას მივყავართ ლოგიკურ ვარაუდამდე, რომ ხარების ეკლესიის წარწერა დანიელის ქორეპისკოპოსად დადგენამდეა შესრულებული, ხოლო ვინაიდან დანიელის ქორეპისკოპოსობა, შემორჩენილი წყაროების მიხედვით, ყველაზე ადრე სწორედ ზემო განხილულ საბუთში გვხვდება, ნაკანრი წარწერის შესრულების ზედა ქრონოლოგიური ზღვარიც 1442 წელი უნდა იყოს.

ამასთანავე, დ. ფურცელაძეს გამოქვეყნებული აქვს 1442 წლის კიდევ ერთი საბუთის მოკლე

აღწერილობა, რომლის გამცემი ასევე თბილელი გრიგოლი იყო. აღწერილობის მიხედვით გრიგოლს თბილისი „ოთხს საეკლესიოდ“ გაუყვია და სასულიერო პირებზე უშუალო ზედამხედველობა ქორეპისკოპოს დავითს დაავალა (ფურცელაძე 1881: 52). თუ ქორეპისკოპოსის სახელი (დავითი) სწორად არის ამოკითხული და აქაც დანიელი არ იხსენიებოდა, გამოდის, რომ 1442 წელს გრიგოლ თბილელის ქორეპისკოპოსი იყო ვინმე დავითი, ხოლო 1442 წელსვე, 3 თებერვალს ქორეპისკოპოსად გვევლინება უკვე დანიელი. ლოგიკურად, დანიელ ნექისძეს ქორეპისკოპოსი დავითი შეუცვლია 1442 წელსვე (მიმდინარე წლის 3 თებერვლამდე).⁵ დიდი ალბათობით, დანიელი მემკვიდრეობით მიიღებდა „ოთხს საეკლესიოდ“ დაყოფილი დედაქალაქის სამღვდელოებაზე უშუალო ზედამხედველობის პასუხისმგებლობასაც.⁶

ბუნებრივია შეგვეძლო დაგვეშვა, რომ გარეჯის ნაკანრი წარწერა დანიელ ნექისძის ქორეპისკოპოსობაშივეა შესრულებული, ხოლო წარწერაში მისი ტიტულის გამოტოვება დანიელის თავმდაბლობის გამოხატულება იყო. თუმცა, წარწერა რომ დანიელის ცხოვრების უფრო ადრეულ ეტაპზე უნდა იყოს შესრულებული ვიდრე 1442 წელია, ამაზე მიუთითებს კიდევ ერთი გარემოება: ნაკანრი წარწერაში დანიელი თავს უწოდებს ნექის ძეს, ხოლო 1442 წლის საბუთში ნექის ძეობა უკვე გვარის ფორმით – ნექისძეადაა ქცეული, რადგან ნექისძეებად იწოდებიან ასევე დანიელის ვაჟები – მირიანი და საბა.

ამგვარად, გამოდის, რომ დანიელი იყო ნექისძეთა საგვარეულოს პირველი წარმომადგენელი, რომელმაც გვარის ფუძედ მამის სახელი აიღო. თუ უდაბნოს მონასტრის სამარტვილეს XIII-XIV საუკუნეების წარწერაში მოხსენიებულ ნექის გავაიგივებთ არა დანიელის მამასთან, არამედ მამის პაპასთან (დანიელის დიდ პაპასთან), მივიღებთ, რომ უიშვიათესი სახელი ნექი იყო იმ საგვარეულოში გავრცელებული სახელი, რომელსაც დანიელი ეკუთვნოდა. ხარების ეკლესიაში წარწერის შესრულებისას და გვარის ახალი განშტოების – ნექისძეების დაარსებამდე (ზედა ზღვარი – 1442 წელი). ამ ძველი საგვარეულოს სახელი, სამწუხაროდ, უცნობია.

1442 წლის 3 თებერვლის საბუთის აღწერილობა საკმაოდ მდიდარია ცნობებით და კიდევ ბევრი საინტერესო დასკვნის გაკეთების საშუალებას გვაძლევს. თუმცა, მანამდე საჭიროა განვიხილოთ კიდევ ერთი წყარო, რომელიც დანიელის ბიოგრაფიის შესახებ უფრო მეტ ცნობას მოიცავს და საბოლოო დასკვნები თუ დაკვირვებები ყველა მონაცემის საფუძველზე გამოვიტანოთ.

1462 წლის წყალობის წიგნი იოანე მანგლელ-თბილელისა ნექისძეებისადმი.

1462 წ-ის 20 მარტს მანგლელ-თბილელმა ეპისკოპოსმა იოანემ ქორეპისკოპოს დანიელ ნექისძეს მისცა წყალობის წიგნი.⁷

ქვემოთ მოყვანილია საბუთის ფრაგმენტი, რაც აღნიშნული კვლევისთვისაა საჭირო:

...ესე წიგნი და სიგელი მოგეცით ჩუენ, ქრისტეს მიერ მანგლელ თბილელმან იოვანე, თქვენ ნექისძეთა საყდრის შვილთა, ქ(ო)რეპისკოპოსა დანიელს და შენსა შვილსა საბას და მირიანს, მოგეცით ქაშოეთანა მკუიდრი საყდრის მიწა სავენაკე და აშენო, ასრე და ამა პირსა ზედა, როგორაცა საყდრისა მკუიდრსა მართებს აგრე ვერავინ გამოგენახოს, გაჰყიდო თუ გაზითო. ამაღ, რომე ორჯელ პატრონსა სულ კურთხეულსა მეფესა კოსტანტინეს ურდოს ხლებოდი და თბილელობა შეცლილიყო და მოგეჭირვა პატრონსა წ(ინა)შე და სულ კურთხეულსა მეფესა კოსტანტინეს ახლად გაეჩინა. გიბედნიეროს ღ(მერ)თ(მა)ნ თქვენ საყდრის შვილთა, ქ(ო)რეპისკოპოსა დანიელს და შენსა შვილსა საბას და მირიანს¹⁶. ვინცა და რამანცა გუარმან კაცმან¹³ შეგიცვალოს, რისხავსმცა დაუსაბამო¹⁴ მამა, ძე და სული წმიდა და ამა წმიდათა¹⁵... დაიწერა¹³ ქ(ორონი)კ(ო)ნსა რკლ, თუესა მარტსა ოცსა, კელითა¹⁴ აბაზაზძისა ჟუარისმტუირთველისა ბართ¹⁵ლომესითა, და მონამცა ვარ.

¹⁶ წ. მე. ქ(რისტ)ეს მიერ თბილელი ი(ოან)ე¹⁷ ვამტკ(ი)ცებ.

წყალობის წიგნის მიხედვით, საბუთის გამცემია მანგლელ-თბილელი მღვდელმთავარი იოანე, წყალობის მიმღები კი კვლავ ქორეპისკოპოსი დანიელ ნექისძე და მისი ძეები – საბა და მირიანი არიან. ეს ნექისძეები ამავე დროს ყოფილან საყდრისშვილები.⁸ წყალობის ობიექტი იყო თბილისში, ქაშოეთთან

მდებარე მკვიდრი საყდრის სავენახე მიწა. ეს მიწა დანიელს, როგორც თბილისის საყდრისშვილს, ადრიდანვე ეკუთვნოდა, თუმცა, მოგვიანებით სიტუაცია შეცვლილა. დანიელ ნექისძე კოსტანტინე მეფეს ორჯერ თან ხლებია ურდოში. ამის შემდეგ თბილელის ეპარქიაში გარკვეული პრობლემები შექმნილა („თბილელობა შეცლილიყო“). როგორც ჩანს დანიელის კუთვნილ ამ სავენახე მიწასაც საფრთხე დაემუქრა. დანიელს მეფე კოსტანტინესთვის უთხოვია დახმარება, რომელმაც ძველი ამაგის (ურდოში ორჯერ თანხლების) გათვალისწინებით განუახლა ადრე ნაწყალობევი ქაშუეთთან მდებარე სავენახე მიწა. ეს უნდა მომხდარიყო 1407-1412 წლებს შორის პერიოდში, კოსტანტინეს მეფობისას. ხოლო 1462 წლის 20 მარტს იოვანე თბილელ-მანგლელმა, სწორედ ამ 1407-1412 წლის საბუთის საფუძველზე, ასევე განუახლა დანიელ ნექისძეს მათი ძველი წყალობა.

დანიელ ნექისძისა და ზოგადად ნექისძეების შესახებ აღნიშნული 1442 წლისა და 1462 წლის დიპლომატიკური აქტებიდან საკმაოდ დიდი და საინტერესო ინფორმაციის ამოღებაა შესაძლებელი. ამ მხრივ უნდა გაირკვეს რამდენიმე ბუნდოვანი საკითხი, რითიც აღდგება საბუთში ასახული კონკრეტული ისტორიული სურათი.

ვინ იყო საბუთში ნახსენები მეფე კოსტანტინე?

1462 წლის საბუთის მიხედვით, დანიელ ნექისძე ორჯერ ახლდა მეფე კოსტანტინეს ურდოში.

XV საუკუნეში მეფობდა ორი კოსტანტინე – კოსტანტინე I, ბაგრატ V-ის ძე (1407-1412) და კოსტანტინე II, დიმიტრის ძე (1465-1505). მიჩნეულია, რომ საბუთში უნდა იხსენიებოდეს კოსტანტინე I (მარაშიძე 1954ა: 248); (კლიმაშვილი 1961: 103); (კლდიაშვილი და სხვები 1991: 317); (ბერიძე 2001: 11). საბუთში საუბარი, მართლაც, კოსტანტინე I-ზე უნდა იყოს, რადგან საბუთში მეფე კოსტანტინე ორჯერ იხსენიება და ორივეჯერ სულკურთხეულად. ეს უნდა მიუთითებდეს იმაზე, რომ 1462 წლისთვის იგი უკვე გარდაცვლილი იყო. კოსტანტინე II კი ამ დროისთვის ცოცხალი იყო, ხოლო მეფედ, საისტორიო საბუთების მიხედვით, 1464 წლიდან იწოდება (სურგულაძე და სხვები 2014: 137).⁹

გავარკვიეთ რა საბუთში მოხსენიებული კოსტანტინე მეფის ვინაობა, საჭიროა გადავიდეთ შემდეგ საკითხზე და დავადგინოთ თუ რას ნიშნავს ტერმინი ურდო ამ კონკრეტულ შემთხვევაში და რა იგულისხმება დანიელ ნექისძის მიერ ურდოში კოსტანტინესთან ორჯერ „ხლებად“.

„ორჯელ... ურდოს ხლებად“.

1462 წლის საბუთში წყალობის მთავარი საფუძველი, ზნეობრივი მიზეზი, კოსტანტინე მეფის ერთგული სამსახურია, რაც გამოიხატა დანიელ ნექისძის მიერ ურდოში ორჯერ კოსტანტინეს თანხლებით.

ტერმინი „ურდო“ შუა საუკუნეების ქართულ ნარატიულ და დოკუმენტურ წყაროებში, შემორჩენილი ტექსტების მიხედვით, XIV საუკუნის მეორე მეოთხედში ჩნდება. ჟამთააღმწერლის „ასწლოვან მათიანეში“ ეს ტერმინი მხოლოდ მონღოლებთან მიმართებაში გამოიყენება და აღნიშნავს მონღოლი ყაენისა თუ სარდლების სამხედრო ბანაკს, სადაც ქართველი მეფეები და სხვა დიდებულები დიპლომატიური მისიით ჩადიან. ქართულ იურიდიულ ენაში ეს ტერმინი, ჟამთააღმწერლის თხზულების შედგენის პერიოდშივე იგივე მნიშვნელობით მკვიდრდება და მონღოლთა ჯარის შემადგენელ ქართველთა ლაშქართან მიმართებაში გამოიყენებოდა. „ურდო“ შეტანილი აქვს თავის ლექსიკონში სულხან-საბა ორბელიანს. იგი აღნიშნავს, რომ ეს სიტყვა უცხო ენიდანაა შემოსული და ქართულად მეფის ჯარს ნიშნავს (აბულაძე 1993: 166). ქართულ დიპლომატიკაში ურდოში ყოფნა გამოიყენებოდა ორი მნიშვნელობით:

1. მონიშნავდა სამხედრო ბანაკში დიპლომატიური მისიით ყოფნა;
2. დამპყრობლისადმი ნაკისრი სამხედრო ვალდებულების ფარგლებში მათ ლაშქარში ყოფნა (ვრცლად ამ ტერმინის შესახებ, იხ. (ჯღენტი 2019: 83-84).

ამგვარად, დანიელ ნექისძის შემთხვევაში, კოსტანტინე I-თან ერთად ურდოში მისი ორჯერ ყოფნა შეგვიძლია გავიგოთ ორი განსხვავებული მნიშვნელობით:

1. დანიელ ნექისძე ორჯერ იყო კოსტანტინე მეფის სამხედრო ბანაკის წევრი (ურდოს ლაშქრის ფარგლებში, რისი ანალოგებიც ქართულ იურიდიულ აქტებში გვხვდება);
2. დანიელ ნექისძე ახლდა კოსტანტინეს მეფეს მისი მოწინააღმდეგის სამხედრო ბანაკში - მტრის ურდოში, დიპლომატიური მისიის ფარგლებში (რისი ანალოგებიც უხვადაა ჟამთააღმწერლის „ასწლოვან მათიანეში“).¹⁰

იმისათვის, რომ დავადგინოთ, თუ რომელია უფრო რეალური ამ ორი შესაძლო ვარიანტიდან, საჭიროა თვალი გადავაავლოთ კოსტანტინე I-ის ბიოგრაფიის იმ მონაკვეთებს, სადაც ასახულია მისი სამხედრო და დიპლომატიური მოღვაწეობა.¹¹

კოსტანტინე I-ის სამხედრო მოღვაწეობა.

პირველად კოსტანტინეს აქაც სამხედრო მოქმედებაში მონაწილეობა ჩანს 1387 წლის მოვლენებისას, როდესაც ის, თემურ-ლენგის მიერ დატყვევებული მამის - ბაგრატ V-ის საიდუმლო დავალებით, უფროს და უმცროს ძმებთან - გიორგი და დავით უფლისწულებთან ერთად უსაფრდებო თემურის გამოგზავნილ 12 ათასიან ლაშქარს და ამარცხებს მათ (ტაბატაძე 1974: 75-86). ეს ცნობა თომა მეწოფეს ეკუთვნის. თუმც არსებობს მოსაზრებაც, რომ მსგავსი ფაქტი საერთოდ არ მომხდარა (კაციტაძე 1975: 138).

ამის შემდეგ კოსტანტინე 1398 წლის სამხედრო მოვლენებში ჩანს. თემურ-ლენგის ერთ-ერთი მთავარი მოწინააღმდეგე - უფლისწული თაპერი - ნახჭევანში მდებარე ალინჯის (იგივე ერნჯაყის) ციხეში იყო გამაგრებული, რომელსაც თემურის ჯარი რამდენიმე წლის განმავლობაში ალყაში ამყოფებდა. ციხეზე განხორციელებული იერიშები კი უშედეგოდ მთავრდებოდა. მეფე გიორგი VII-მ ჩათვალა, რომ თემურ-ლენგის წინააღმდეგ უფლისწული თაპერი შესაძლოა მისი მთავარი მოკავშირე გამხდარიყო და გადაწყვიტა მისი დახმარება. 1398 წელს ქართველი მეფე მოულოდნელად დაესხა თავს თემურის ჯარს, რომელსაც ალინჯის ციხე ალყაში ჰქონდა მოქცეული, დაამარცხა ის და გაათავისუფლა თაპერი. მეფემ მისი მოკავშირე საქართველოში წამოიყვანა, ხოლო ციხეში საკუთარი მეციხოვნეები დატოვა (ტაბატაძე 1974: 98-101); (კაციტაძე 1975: 142). ერთი თანადროული სომხური ხელნაწერის ანდერძის მიხედვით, ამ უმნიშვნელოვანეს სამხედრო ოპერაციაში უფროს ძმასთან ერთად უფლისწული კოსტანტინეც იღებდა მონაწილეობას (აბდალაძე 1978: 130).

ამის შემდეგ, 1400 წელს, კოსტანტინე, უმცროს ძმასთან - დავითთან ერთად კვლავ ეხმარება უფროს ძმას, მეფე გიორგი VII-ს, ქვემო ქართლში შემოსეულ თემურ-ლენგის ლაშქრის წინააღმდეგ ბრძოლაში (ტაბატაძე 1974: 128).

საისტორიო წყაროებით, ამის შემდეგ კოსტანტინე კიდევ ერთხელ და ბოლოჯერ ჩანს ბრძოლის ველზე. კოსტანტინე მეფემ, შაქისა და შარვანის გამგებლებთან ერთად შექმნა სამხედრო კოალიცია და დაუპირისპირდა შავბატკნიან თურქმანებს. 1412 წელს მდ. მტკვართან (ჩალალასთან) მომხდარ ბრძოლაში მოკავშირეები დამარცხდნენ ყარა-იუსუფთან. კოსტანტინე მეფე და ქართველთა 2000 კაციანი ლაშქარი, მედგარი წინააღმდეგობის მიუხედავად, ვერას გახდა მრავალრიცხოვან მტერთან და დამარცხდა. ტყვედ ჩაგდებული მეფე და 300-მდე აზნაური თურქმანებმა დახოცეს. ყარა-იუსუფის შვილმა ფირ-ბუდაყმა საკუთარი ხელით მოაჭრა კოსტანტინეს თავი (ტაბატაძე 1974: 221-223); (კაციტაძე 1975: 162-163).

შემორჩენილი წყაროებით, კოსტანტინეს სამხედრო კარიერის მხოლოდ ეს ფაქტები შემორჩა. როგორც ზემოთ ვნახეთ, კოსტანტინე ოთხჯერ თუ არა, სულ მცირე სამჯერ მაინც იღებდა მონაწილეობას სამხედრო ოპერაციებში - 1387 წელს (?), 1398 წელს, 1400 წელს და 1412 წელს. თუმცა, ყველა შემორჩენილი ცნობა ეხება საქართველოს სამეფოს მიერ დამოუკიდებლად წარმოებულ სამხედრო მოქმედებებს და არა დამპყრობლისადმი ნაკისრი სამხედრო ვალდებულების ფარგლებში მათ ლაშქარში ყოფნას, რაც, როგორც ზემოთაც ითქვა, ნარატიულ წყაროებსა და იურიდიულ აქტებში გამოყენებულ ტერმინ „ურდოში“ ყოფნის ერთ-ერთი მნიშვნელობა უნდა ყოფილიყო. შესაბამისად,

1462 წლის საბუთში ნახსენები ფაქტი – დანიელ ნექისძის მიერ კოსტანტინესთან ერთად ურდოში ხლება – არ უნდა გულისხმობდეს ზემო ჩამოთვლილ სამხედრო ოპერაციებში მის მონაწილეობას.¹²

სულ სხვა სურათს მივიღებთ ამ მხრივ, თუ 1462 წლის საბუთში ნახსენებ „ურდოს“ მნიშვნელობას გავაიგივებთ არა კოსტანტინეს დაქვემდებარებულ ლაშქართან ერთად დამპყრობლის წინაშე ნაკისრ სამხედრო ვალდებულებასთან, არამედ მტრის სამხედრო ბანაკთან, სადაც დიპლომატიური მისიით წასულ კოსტანტინეს ორჯერ თან ახლდა დანიელ ნექისძეც.

კოსტანტინე I-ის დიპლომატიური მოღვაწეობა.

1401 წელს უფლისწული კოსტანტინე, უფროსი ძმის – გიორგი VII-ის დავალებით, ხელმძღვანელობდა მრავალრიცხოვან ელჩობას, რომელიც საქართველოსკენ მომავალ თემურ-ლენგს შამქორში ესტუმრა. გიორგი მეფემ ბოდიში შეუთვალა თემურს ურჩობის გამო, ძვირფასი საჩუქრები გამოუგზავნა და გადასახადების (ჯიზიას და ხარაჯას) გადახდა იკისრა. ასევე მან აღუთქვა დამპყრობელს ლაშქრით დახმარება საჭირო დროს.¹³ თემური დათანხმდა ზავის პირობებს და ქართველთა ელჩობაც კოსტანტინეს ხელმძღვანელობით წარმატებით დასრულდა (ტაბატაძე 1974: 155-160); (კაციტაძე 1975: 150-151).

მსგავსი სცენარი განმეორდა 1403 წელსაც, როდესაც ყარსის გავლით საქართველოსკენ წამოსულ და კოლას ველზე დაბანაკებულ თემურ-ლენგს კოსტანტინე შეხვდა. კოსტანტინეს ახლდა ასევე ივანე ათაბაგი, რომლის უშუალო სამფლობელოსაც ემუქრებოდა თემურისგან საფრთხე. წყაროთა ერთი ნაწილის მიხედვით კოსტანტინეს ელჩობა, რომელიც გიორგი VII-ს დავალებით მოქმედებდა, წარუმატებლად დასრულდა. თემურმა იგი უკან დააბრუნა და გიორგი მეფესთან მუქარა დააბარა (ტაბატაძე 1974: 163-165). წყაროთა მეორე ნაწილი კი გვამცნობს, რომ კოსტანტინე ამ დროს გამდგარი იყო ძმისგან, ისევე როგორც ივანე ათაბაგი, და რომ ისინი თემურთან მივიდნენ არა როგორც გიორგი VII-ს ელჩები, არამედ დამორჩილდნენ მას და დახმარებაც აღუთქვეს. გარდა ამისა, ისინი თან ახლდნენ თემურს ბირთვისის ციხის ალებისას (კაციტაძე 1975: 121-123, 131, 153-157). არსებულ წყაროთა მონაცემებით რთულია სიღრმისეულად გავერკვეთ 1403 წლის მიმდინარე მოვლენებში, თუმცა, კოსტანტინე ერთ დროს რომ მართლაც შერისხული იყო ძმისგან და თავს სამცხე-საათაბაგოს აფარებდა, დოკუმენტურად დასტურდება. შემოგვრჩა მორჩილადებისადმი გაცემულ საბუთი(1407-1412 წწ), რომელშიც კოსტანტინე აღნიშნავს:

...[მას] ჟამსა ოდეს მეფემან გ(იორგ)ი მამული[საგან გან]გაყენა და სამცხეს წავე... და თქუნთანა... მრავალნი ნამსახურნი [შინანი] და გარენი და... [ჩუ]ენზედა ვმელზედაცა და ზღუაშიგანცა. რა... ინება ღმერთმან და მეფემან ჩუენი მამული კუ[ალად] ჩუენვე გუიბოძა... (ენუქიძე და სხვები 2013: 98).

თუმცა, ამას წინამდებარე ნაშრომისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ აქვს, რადგან, იმის მიუხედავად თუ რა სტატუსით იყო კოსტანტინე თემურ-ლენგთან – ქართველთა მეფის ელჩის თუ მისი ოპოზიციის სახით, ორივე შემთხვევაში, მისი ვიზიტი თემურის ურდოში ატარებდა დიპლომატიურ ხასიათს.

კოსტანტინეს დიპლომატიური მოღვაწეობის შესახებ სხვა ცნობები არ შემონახულა.

როგორც ვნახეთ, კოსტანტინეს დიპლომატიური მოღვაწეობიდან ცნობილია მხოლოდ ორი, თუმცა, ორივე შემთხვევაში ძალზედ მნიშვნელოვანი ეპიზოდი – 1401 წლის წარმატებული ელჩობა მისი ხელმძღვანელობით, როდესაც ქართველების დიპლომატიური მისია ეწვია საქართველოსკენ მომავალ თემურ-ლენგის სამხედრო ბანაკს შამქორში და 1403 წლის ელჩობა იგივე კოსტანტინეს ხელმძღვანელობით, როდესაც ქართველების დიპლომატიური მისია ეწვია საქართველოსკენ მომავალი თემურ-ლენგის სამხედრო ბანაკს კოლას ველზე. ისტორიაში ასახული ეს ორი ელჩობა და 1462 წლის საბუთის ცნობა დანიელ ნექისძის მიერ ურდოში კოსტანტინეს ორჯერ თანხლება არ უნდა იყოს უბრალო დამთხვევა. ჩემი აზრით, არსებული წყაროების მონაცემების შეჯერების საფუძველზე, 1462

წლის საბუთში დაფიქსირებული ფაქტები სწორედ 1401 და 1403 წლების ელჩობებში მონაწილეობას უნდა ასახავდეს. ამ პერიოდში დანიელ ნექისძე ჯერ კიდევ საკმაოდ ახალგაზრდა უნდა ყოფილიყო, რადგან 1462 წლის ელჩობებიდან დაახლოებით 60 წლის შემდეგაც ის ჯერ კიდევ ცოცხალი ჩანს.

საინტერესოა, დანიელ ნექისძის სტატუსი ამ ელჩობების ფარგლებში. იყო ის უშუალოდ ელჩობის წევრი თუ კოსტანტინე მეფის ამაღლის წევრი? ამ კითხვაზე პასუხის ძიებისას გასათვალისწინებელია დანიელ ნექისძის სოციალური სტატუსი – საყდრისშვილობა.

თბილისის საყდრისშვილობა.

საყდრისშვილობა შუა საუკუნეების საქართველოში წარმოადგენდა კონკრეტულ საეპისკოპოსო საყდართან არსებულ საეკლესიო ყმათა ინსტიტუტს, რომელიც აერთიანებდა აზნაურთა პრივილეგირებულ ჯგუფს. საყდრისშვილებში გადანაწილებული იყო საეპისკოპოსოს სამამულო-ორგანიზაციული (სამეურნეო) მოვალეობები (ხოშტარია-ბროსე 1984: 109-110). ბ. ლომინაძის აზრით, საყდრისშვილები არ მოქცეულან ეკლესიის კერძო საბატონო დამოკიდებულებაში და მეფის უშუალო დასაყრდენ სამხედრო და სოციალურ ძალას წარმოადგენდნენ (ლომინაძე 1979: 779-780). საყდრისშვილების სამხედრო ვალდებულებებზე ყურადღება გაამახვილა ასევე ა. კლიმიაშვილმა. მისი აზრით, ლაშქარი საეკლესიო მამულებიდან მეფეს გაჰყავდა, თუმცა ისინი მაინც ეკლესიის განმგებლობაში იყვნენ (კლიმიაშვილი 1961: 97).

როგორც ვნახეთ, 1462 წლის საბუთში ნექისძეები პირდაპირ იწოდებიან საყდრისშვილებად. წლის დაკარგული საბუთის აღწერილობაში იგივე არ იკითხება, თუმცა, იმავე აღწერილობაში დანიელი უკვე ქორეპისკოპოსია, ხოლო მისი სახლი ფლობს მთაწმინდის ხევს. ეს უნდა მიუთითებდეს იმაზე, რომ უფრო ადრე თუ არა, 1442 წელს ნექისძეები უკვე თბილისის კათედრის (სიონის) დაწინაურებული საყდრისშვილები იყვნენ.¹⁴

1462 წლის საბუთით, მანგლელ-თბილელმა იოვანემ ნექისძეებს უბოძა სავენახე მიწა ქაშუეთთან, რომელიც საყდრის მკვიდრი მიწა ყოფილა. ეს მიწა მათ იმ პირობით ჰქონდათ, რომ აქ მხოლოდ ვენახი უნდა გაეშენებინათ და, როგორც საყდრის მკვიდრს მართებდა, ეს მიწა ვერც გაიყიდებოდა და ვერც გამხითვდებოდა. ამის შემდეგ იოვანე ახსენებს ძველ ამბავს, რომლის მიხედვითაც დანიელ ნექისძე კოსტანტინე მეფეს ორჯერ ახლდა ურდოში. ამავე პერიოდში „თბილელობა შეცლილიყო“. ამ ფრაზაში მკვლევრები ვარაუდობენ თბილელის საყდრის დროებით მოშლას (შარაშიძე 1954ა: 248); (კლიმიაშვილი 1961: 103); (კლდიაშვილი და სხვები 1991: 317); (ბერიძე 2001: 11). ბუნებრივია, ისეთი ფაქტი, როგორიც სამეფოს დედაქალაქის საყდრის გაუქმება იყო ძალზე დიდი პოლიტიკური თუ ეკონომიკური კატაკლიზმით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული. ასეთ მოვლენად კი კონკრეტულ პერიოდში, თემურ-ლენგის 1400 წლის გამანადგურებელი შემოსევა უნდა ჩაითვალოს, რა დროსაც მან თბილისიც აიღო (ტაბატაძე 1974: 113-130). როგორც ზემოთ ვივარაუდეთ, საბუთში ნახსენები მეფე კოსტანტინესა და დანიელ ნექისძის ურდოში მისვლა ორჯერ, 1401 და 1403 წლებში უნდა მომხდარიყო.¹⁵ საბუთში მოცემული ქრონოლოგიის მიხედვით, თბილელობის მოშლა ამ თარიღების ახლო პერიოდშივე მომხდარა.¹⁶ 1400 წლის შემოსევის დროს თბილისს თავს აფარებდა კათალიკოსი ელიოზიც (1399-1419), რომელიც იძულებული გამხდარა თბილისიც დაეტოვებინა და საეკლესიო სინამდინდეებთან ერთად გახიზნულიყო. ამ სინამდინდეებს შორის ყოფილა ქაშვეთის წმ. გიორგის ხატიც (ცინცაძე 1994: 16, 128).

ჩემი აზრით, იმავე მოვლენას უნდა უკავშირდებოდეს თბილისისა და მანგლისის საყდრების დროებითი გაერთიანებაც. ჯერ კიდევ 1402 წლის ერთ საბუთში მანგლელი ეპისკოპოსი (იოსები) ცალკე იხსენიება (ენუქიძე და სხვები 2013: 87). ხოლო 1427-1438 წლების და უფრო გვიანი პერიოდის იურიდიულ აქტებში ვხვდებით თბილელ-მანგლელ, ასევე მანგლელ-თბილელ ეპისკოპოსებს (ენუქიძე და სხვები 2013: 148, 223). როგორც ჩანს, თემურ-ლენგის შემოსევების გამო გაუქმებული თბილელობა დროებით მანგლელმა მღვდელმთავარმა შეითავსა.¹⁷

თბილელობის მოშლა, ბუნებრივია, უარყოფითად აისახა ამ საყდრის მეურნეობაზე, რომელსაც თბილელი საყდრისშვილები განაგებდნენ. ამის გამო საჭირო გამხდარა დანიელ ნექისძის მიწის მფლობელობის განახლება მეფის მიერ. 1462 წლის საბუთის ეს ცნობა პირდაპირი მოწმობაა, რომ ნექისძეები 1401-1403 წლებამდე უკვე თბილელის საყდრისშვილები იყვნენ, რომლებიც მეფის მიერ წყალობის განახლებამდე უკვე ფლობდნენ სავენახე მიწას ქაშუეთთან. ამგვარად, ფაქტია, რომ დანიელ ნექისძე კოსტანტინე მეფეს ურდოში ახლდა როგორც სამეფოს დედაქალაქის საყდრისშვილი. ახლა კი გასარკვევია, რა სტატუსი ექნებოდა დანიელს როგორც უფლისწულ კოსტანტინეს თანმხლებ პირს.

დადგენილია, რომ საყდრისშვილების მოვალეობაში, გარდა საეპისკოპოსოს სამეურნეო ვალდებულებებისა, შედიოდა ლაშქრობის ვალდებულებაც (იხ. ზემოთ). შესაბამისად, დასაშვებია, რომ დანიელ ნექისძე უფლისწულ კოსტანტინეს პირად ამაღლაში ყოფილიყო. ამ შემთხვევაში გასათვალისწინებელია დანიელის ასაკი.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, დანიელ ნექისძე ქორეპისკოპოსად 1442 წელს (3 თებერვლამდე) უნდა დაედგინათ.

საეკლესიო სამართლით ქორეპისკოპოსად კათალიკოსს ან ეპისკოპოსს სჯულისა და საღმრთო წიგნთა მცოდნე მღვდელი ან დიაკონი უნდა დაედგინა. ამასთანავე, მღვდლად შეიძლებოდა ეკურთხებიან პირი, რომლის ასაკი 30 წელზე ნაკლები არ იქნებოდა, ხოლო დიაკონის შემთხვევაში – 25 წლის (გაბიძაშვილი 1978: 185-188).

ამგვარად, თუ დანიელი 1442 წელს დაადგინეს ქორეპისკოპოსად, ხოლო 1401-1403 წლებში იგი უკვე ბრძასრული პირი იყო, რომელიც უფლისწულს ურდოში ახლდა, გამოდის, რომ იგი დაახლოებით 1470/80-იან წლებში დაიბადა და 1462 წელს, როდესაც ის ბოლოჯერ იხსენიება საისტორიო წყაროში, სავარაუდოდ, 85/6 წლის იქნებოდა.

ამგვარად, დანიელ ნექისძე კოსტანტინე I-ს ურდოში ნამდვილად ახლდა როგორც თბილისის საყდრისშვილი. საყდრისშვილების სამხედრო მოვალეობის ხასიათისა და დანიელ ნექისძის ახალგაზრდა ასაკის გათვალისწინებით, უფრო მეტად ვიხრები იმ აზრისკენ, რომ ურდოში დანიელი უფლისწულ კოსტანტინეს ახლა უფრო როგორც პირადი სამხედრო ამაღლის წევრი, და არა როგორც ელჩი. თუმცა, დასაშვებად მიმაჩნია ასევე შესაძლებლობა, რომ იგი ყოფილიყო ქართველთა ერთ-ერთი ელჩი. მითუმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ ნიზამ ად-დინ შამის ცნობას, რომლის მიხედვითაც 1401 წელს ქართველთა ელჩობა განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანი ყოფილა (ტაბატაძე 1974: 155).

მიწათმფლობელობა.

როგორც აღინიშნა, საყდრისშვილ ნექისძეებს თბილისში ქაშუეთთან მდებარე სავენახე მიწა ჯერ კიდევ თბილელობის მოშლამდე და კოსტანტინეს მიერ წყალობის განახლებამდე ეკუთვნოდათ. გაურკვეველი მიზეზების გამო, 1462 წელს კიდევ ერთხელ გამხდარა საჭირო ამ მიწის ნექისძეებისადმი წყალობის განახლება.

1442 წლის საბუთით კი ვიტყვობთ, რომ ნექისძეებს ასევე ეკუთვნოდათ მთაწმინდის ხევი, რომლის წყალობაც განუახლებია გრიგოლ მანგლელ-თბილელს. ეს ნაწყალობევი მიწაც, ქაშუეთთან მდებარე საყდრის მკვიდრი მიწის მსგავსად, თბილელს სავენახედ განუწესებია.

როგორც აღინიშნა, საყდრისშვილებში გადანაწილებული იყო საეპისკოპოსოს მამულები სხვადასხვა დანიშნულებით. ბუნებრივია, საყდრისშვილების რიცხვი შემლუდული იქნებოდა. სამწუხაროდ, უცნობია თბილელის საყდრისშვილების რაოდენობა. სავარაუდოდ, თბილისის საყდარი იმეორებდა მცხეთის საყდრისშვილების მოდელს, სადაც, მცხეთიშვილების საერთო რაოდენობა 12 იყო.¹⁸ ზემოთ მოყვანილი საბუთებიდან ჩანს, რომ ნექისძეები განსაკუთრებით დაწინაურებული საყდრისშვილები არიან, რადგან ამ საგვარეულოს წარმომადგენელი დედაქალაქის ქორეპისკოპოსად დაუდგენიათ. გარდა ამისა, ნექისძეების, როგორც საყდრისშვილების მოვალეობა ყოფილა მევენახეობა და მეღვინეობა. ეს დასკვნა გამომდინარეობს იქიდან, რომ ორივე საბუთში საუბარია

სავენახე მიწებზე, რომლებიც ნექისძეებს უნდა გაეშენებინათ.¹⁹ გარდა ამისა, როგორც უკვე აღინიშნა, 1442 წლის საბუთით პირდაპირაა განსაზღვრული მთაწმინდის ხევის სავენახედ წყალობის საპასუხო ვალდებულება – ნექისძეებს ყოველწლიურად თბილისის სიონის საკათედრო ტაძრისათვის უნდა შეენიერთ ორი საპალნე (დაახლ. 300-450 ლიტრი) საზედაძე ტკბილი ღვინო.

მთაწმინდის ხევიც და ქაშუეთიც ძველი თბილისის დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ მხარეს მდებარეობდა, რომელსაც ვახუშტის მიხედვით „გარეთუბანი“ ეწოდებოდა (ყაუხჩიშვილი 1973: 337-338). სავენახე მიწის ზუსტი ადგილმდებარეობა, რომლის წყალობაც 1462 წელს ნექისძეებს განუახლეს, ამ საბუთის მიხედვით ვერ დგინდება. თუმცა, ეგბარხოსი ევსევის 1872 წლის 6 ივლისის წერილის მიხედვით, ქაშუეთთან მდებარე ეს სავენახე მიწა ყოფილა დღევანდელი რუსთაველისა და ჯორჯაძის ქუჩების კუთხეში (ქაშუეთის ეკლესიის სამხრეთ-დასავლეთ მხარეს). საბედნიეროდ, იმავე წერილით ცნობილი ხდება ამ სავენახე მიწის ფართობიც – 106 საჟენი (ცინცაძე 1994: 16, 52, 70-72, 129-130, 186).²⁰

უფრო რთულადაა საქმე „მთაწმინდის ხევთან“ მიმართებაში. თბილისის გეგმით, რომელიც ვახუშტი ბატონიშვილის შედგენილია, მთაწმინდა ეწოდება ეკლესიას, რომელიც დღეისათვის მამა დავითის ეკლესიის სახელწოდებითაა ცნობილი. ზოგადად, მთის აღმოსავლეთ ფერდობი ხევებითაა დასერილი, თუმცა, ძველი „მთაწმინდის ხევის“ ლოკალიზება ამ ხევებს შორის სწორედ იმ ხევთან უნდა იყოს დაკავშირებული, რომლის თავზეც ეს ეკლესია მდებარეობს.²¹ ამასვე უნდა მიუთითებდეს ის, რომ ამ ხევის ბოლოს მდებარეობს ასევე ქაშუეთის ეკლესია. ნექისძეთათვის დაქვემდებარებული თბილისის საყდრის სავენახე მიწები – მთაწმინდის ხევი და სავენახე მიწა ქაშუეთთან – დიდი ალბათობით, ერთმანეთს ესაზღვრებოდა.

მთაწმინდის ეკლესია, გადმოცემით ჯერ კიდევ VI საუკუნეში აუგია ასურელ მამა დავით გარეჯელს. გვაქვს ცნობები აქ ივირონის პორტაიტის ღმრთისმშობლის ხატის სახელობის ეკლესიის შესახებ შუა საუკუნეებში. XVI საუკუნეში აქვე მოღვაწეობდნენ შემონახვნიებული ქართლის მეფე დავით X (დამიანეს სახელით) და მროველი ეპისკოპოსი ნიკოლოზი (ყაუხჩიშვილი 1973: 399); (იოსელიანი 1866: 52); (შოშიაშვილი 2019: 43-44). აქ ეკლესიის არსებობა დოკუმენტურად დასტურდება 1542 წელს. ორ მონაზონს – დავითს და ნიკოლოზს – ნიკოლოზ ქართლის კათალიკოსისა და იოანე თბილელის ნებართვით, აუშენებიათ (ან აღუდგენიათ) ღმრთისმშობლის სახელობის ეკლესია და შეუწირავთ „ორსა ხრამსა შორის უდაბნოსა“, რომელსაც მთაწმინდა ეწოდებოდა. შეწირულობა მოიცავდა ასევე მთის ფერდობს ბოლომდე „ვიდრე შარამდის“ (სურგულაძე 2016ბ: 167). 1442 წლის საბუთში მოხსენიებული მთაწმინდის ხევის სავენახე მიწები რომ მართლაც მამა დავითის ეკლესიასთან უნდა ყოფილიყო კავშირში, ადასტურებს ასევე 1556 წლის შეწირულობის საბუთი ლუარსაბ და სვიმონ მეფეებისა მთაწმინდის წმ. დავითის მონასტრისადმი, რომლითაც ეკლესიას ამ შემთხვევაშიც ვენახები შესწირეს (სურგულაძე 2016ბ: 224-225). ამგვარად, მთაწმინდის ეს მიდამოები თბილისის ეპარქიის მევენახეობა-მეღვინეობის მნიშვნელოვანი პუნქტი იყო. მიუხედავად იმისა, რომ განსხვავებით ქაშუეთთან მდებარე სავენახე მიწისა, ამ შემთხვევაში ვერ ხერხდება მთაწმინდის ხევის ისეთივე ზუსტი ლოკალიზება, შესაძლებელი ხდება მთაწმინდის ხევში გაშენებული ვენახ(ებ)ის სახეობის მიახლოებითი დადგენა. ამ მიდამოებში ნექისძეებს გაშენებული ჰქონიათ წითელი ფერის ჯიშის ყურძენი, რადგან 1442 წლის საბუთის მიხედვით, ამ წყალობის სანაცვლოდ მათ სწორედ ტკბილი საზედაძე ღვინო უნდა მიერთმიათ სიონისათვის. საზედაძე ღვინო კი, უმეტეს შემთხვევაში, წითელი უნდა ყოფილიყო (გოცირიძე 2006: 61).²²

აქვე, სანამ კვლევის შემდგომ ეტაპზე გადავალ, მინდა ყურადღება გავამახვილო ნექისძეებთან დაკავშირებულ ერთ ძალზედ საინტერესო ისტორიულ-გეოგრაფიულ დეტალზე. ზემოთ უკვე ითქვა, რომ ვინმე ნექი და დანიელ ძე ნექისა გვხვდებიან გარეჯის უდაბნოს მონასტრის XIII-XIV და XV საუკუნეების ნაკანრ წარწერებში. ხოლო XIV-XV საუკუნეებში, იმავე დანიელ ნექისძისა და მისი შვილების მიწები,

რომლებიც მათ ეკუთვნოდნენ როგორც თბილისის საყდრისშვილებს, დაკავშირებულია თბილისის ორ ისტორიულ-გეოგრაფიულ პუნქტთან – მთაწმინდასთან და ქაშუეთთან. ამგვარად, ზემოთ განხილული ოთხივე წერილობითი წყარო ნექისძეების მოხსენიებით, გარკვეული სახით უკავშირდება წმ. დავით გარეჯელს.

არსებობს ცნობები, რომ გარეჯში დამკვიდრებამდე ეს ასურელი მამა სწორედ თბილისში, იმ მთაზე მოღვაწეობდა, სადაც მოგვიანებით წმ. მამა დავითის ეკლესია აიგო. წმ. დავით გარეჯელის თბილისში მოღვაწეობასვე უკავშირდება ქაშუეთის ამბავიც (ცინცაძე 1994: 9-15, 118). ეს ცნობები საკმაოდ დამაჯერებელია ზემო ხსენებული 1556 წლის ლუარსაბ და სვიმონ მეფეების შეწირულობის საბუთის ფონზე, სადაც მთაწმინდის მონასტერი პირდაპირ იხსენიება წმ. დავითის მონასტრად (სურგულაძე 2016ბ: 224-225). ამ მონასტერს ასევე უდაბნო ეწოდებოდა (სურგულაძე 2016ბ: 167), ისევე როგორც დავით გარეჯის უდაბნოს მონასტერს, სადაც ნექიმ და დანიელ ნექის ძემ სავდრებელი წარწერები შეასრულეს.

ბუნებრივია, შეგვიძლია ჩავთვალოთ, რომ ეს მსგავსებები მხოლოდ დამთხვევებია. თუმცა, ამავე დროს სავსებით დასაშვებია მგონია, რომ ამ წერილობით ძეგლებში აისახა კანონზომიერი კავშირები ნექისძეებსა და წმ. დავით გარეჯელს სამოღვაწეო ადგილს შორის. როგორც ზემოთ აღინიშნა, 1442 წელს თბილელს დედაქალაქი „ოთხს საეკლესიოდ“ დაუყვია და ზედამხედველობა ქორეპისკოპოსისათვის დაუვალებია. არსებული მონაცემებით, მიახლოებითაც, ვერ ზუსტდება ამ საეკლესიო-ადმინისტრაციული დაყოფის პრინციპები და საზღვრები. არაა გამორიცხული, ერთ-ერთ ასეთ ერთეულად გამოეყოთ თბილისის „გარეთუბანი“, სადაც მთაწმინდა და ქაშუეთი მდებარეობდა.

სიონის მგალობელი პეტრე ნექაძე.

ზემოთ განხილული წყაროების მიხედვით ცნობილი ხდება ნექისძეების თბილელი საყდრის-შვილების XIV-XV საუკუნეებში მოღვაწე სამი წარმომადგენელი – დანიელი ძე ნექისა (ნექისძეების გვარის პირველი წარმომადგენელი), თბილისის ქორეპისკოპოსი, და მისი ძეები – საბა და მირიანი. მათ გარდა ცნობილია კიდევ ერთი ან ორი, ერთი და იგივე სახელის მატარებელი პირი – ნექი, რომელიც/რომლებიც ამ საგვარეულოს ეკუთვნოდნენ (ნექისძეების განშტოების ცალკე გამოყოფამდე). თუ დანიელის მამას და გარეჯის უდაბნოს სამარტვილეს წარწერაში მოხსენიებულ ნექის ერთ პირად მივიჩნევთ, ამ საგვარეულოს ოთხი წარმომადგენელის შესახებ იქნება ცნობილი, ხოლო თუ მათ ორ სხვადასხვა პირად მივიჩნევთ – დანიელის მამად და მამის პაპად – ეს რიცხვი ხუთამდე გაიზრდება.

სხვა ცნობები ნექისძეების შესახებ წერილობით ძეგლებში XVII საუკუნემდე არ მოიძებნა.

XVII საუკუნეში კი ჩანს ერთი წარჩინებული პირი, რომელიც ასევე ამ საგვარეულოს წევრი უნდა ყოფილიყო. XIX საუკუნის ქართულ ხელნაწერებში გვხვდება ცნობები ვინმე პეტრე ნექაძეზე, სიონელ მგალობელზე და თბილისის მოქალაქეზე („ტფილისის ქალაქელი“), რომელიც გამოჩენილი პოეტი ყოფილა (შარაშიძე 1954ბ: 215-220); (ბრეგაძე და სხვები 1986: 192-193); (ბრეგაძე და სხვები 2004: 239-241); (ბაქრაძე და სხვები 1961: 261, 306); (ბრეგაძე და სხვები 1967: 201-202); (ქუთათელაძე, კასრაძე 1946: 394-395); (შარაშიძე 1948: 45). აღნიშნულ ხელნაწერებში მისი ბიოგრაფიის შესახებ სხვა ცნობები არ გვხვდება. პეტრე მგალობელს ასევე ეკუთვნის არჩილ მეფისადმი (1647-1713) მიძღვნილი ქება, რის გამოც ამ მეფის თანამედროვედ ითვლება (კეკელიძე 1952: 263, 482).²³ ამ შემთხვევაში, ჩემი ყურადღება მიიქცია არა მარტო გვარმა (ნექისძე – ნექაძე), არამედ მისმა სტატუსმა და წარმომავლობამაც (სიონელი მგალობელი და „ტფილისის ქალაქელი“). ეს მსგავსებები ნამდვილად არ უნდა იყოს უბრალო დამთხვევა და საქმე უნდა გვქონდეს ნექისძეების საგვარეულოს შთამომავალთან, რომელიც ასევე თბილისის საყდრისშვილი უნდა ყოფილიყო. არც პეტრე ყოფილა რიგითი საყდრისშვილი – იგი თავისი დროის გამორჩეული მგალობელი (რაზეც მისი მეტსახელი მიუთითებს) და მეფესთან დაახლოებული პოეტი ყოფილა. ეს გვაჩვენებს, რომ თბილელი საყდრისშვილი ნექისძეების საგვარეულო XIV-XV საუკუნეების მერეც არ წყვეტს არსებობას და XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნაზეც კი ინარჩუნებენ მაღალ სტატუსს თბილისის ეპარქიაში.

შენიშვნები

- ¹ მოხსენება განსხვავებული სახელწოდებით წავიკითხე საერთაშორისო კონფერენციაზე „დავით გარეჯი: მულტი-დისციპლინარული კვლევა და განვითარების სტრატეგია“ (18, 19, 20 აპრილი, 2019). მოხსენების შედარებით მოკლე ვარიანტი ინგლისურ ენაზე გამოქვეყნდა ამავე კონფერენციის მასალებში (ჟღენტი 2020: 71-76).
- ² კახთა მეფე ალექსანდრე II-ის 1594 წლის შეწირულობის წიგნში შუამთის მონასტრისადმი, ჩამოთვლილ პირებს შორის იხსენიება „ნექასშვილი ობლები ორი“ (ხარშილაძე 2014: 64). ს. კაკაბაძე ამ ადგილს განცალკევებულად კითხულობს „ნექას შვილი ობლები ორი“ (კაკაბაძე 1913: 59). საბუთის პუნქტუაცია არ იძლევა ზუსტ მონაცემებს იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა იკითხებოდეს ეს ადგილი – როგორც ვინმე ნექას შვილები თუ როგორც გვარი ნექაშვილი. თუმცა, როგორც არ უნდა იყოს, ნექისძეების მსგავსად, ამ შემთხვევაშიც საქმე უნდა გვქონდეს სახელი ნექის ოდნავ განსხვავებულ ვარიანტთან.
- ³ სულხან-საბას მიხედვით ქორეპისკოპოსი აღნიშნავდა „უსამწყსო ეპისკოპოსს“. ვრცლად მის შესახებ იხ. (გაბიძაშვილი და სხვები 2007: 919).
- ⁴ საბუთის მოკლე შინაარსი გამოაქვეყნა პ. იოსელიანმა 1866 წელს, თუმცა საბუთის ადრესატების გვარი მან ამოიკითხა როგორც Некладзе (იოსელიანი 1866: 210). იოსელიანის აღწერილობა გაიმეორა თავის ნაშრომში მ. ტყემალაძემაც (ტყემალაძე 1904: 109). საბუთის მოკლე შინაარსი გამოქვეყნებული აქვს კ. ცინცაძესაც, თუმცა ავტორი, ეგბაროს ევსევის ერთი წერილის მიხედვით, საბუთის თარიღად 1432 წელს უთითებს (ცინცაძე 1994: 16, 129-130).
- ⁵ ის რომ 1442 წელსვე დანიელმა შეცვალა დავით ქორეპისკოპოსი და არა პირიქით, ნათელია ქვემოთ განხილული 1462 წლის საბუთის მიხედვით, სადაც დანიელ ნექისძე კვლავ ქორეპისკოპოსის პატივით იხსენიება.
- ⁶ საბუთის ლაკონიური აღწერილობა არ გვაძლევს შესაძლებლობას დავადგინოთ თუ რა საეკლესიო-ადმინისტრაციული პრინციპით მოხდა ასეთი დაყოფა.
- ⁷ ამჟამად საბუთის დედნიდან შემორჩენილია მხოლოდ ბოლო 17 სტრიქონი (ეს ფრაგმენტი ინახება ცენტრალურ საისტორიო არქივში, შიფრით 1448-5240), თუმცა საბუთი კარგადაა ცნობილი სამეცნიერო ლიტერატურაში: მისი მოკლე აღწერილობა შეტანილი აქვს 1462 წლის ქვემ სიონის გუჯრების სიაში პ. იოსელიანს (იოსელიანი 1866: 216). ძალზე მოკლე აღწერილობა გამოაქვეყნა დ. ფურცელაძემ 1881 წელს. თარიღად გამომცემელმა 1462 წელი განსაზღვრა (ფურცელაძე 1881: 53). 1897 წელს საბუთის აღწერილობა და ტექსტის ფრაგმენტი გამოაქვეყნა თ. ჟორდანიამ, თუმცა არ გაიზიარა ქორონიკონის დედნისეული მოცემულობა და თარიღად 1432 წელი მიიჩნია. თ. ჟორდანიას უთითებს, რომ მ. ბროსე საბუთს 1434 წლით ათარიღებდა (ჟორდანიას 2018: 239, 0025). საბუთს ახსენებს თავის ნაშრომში მ. ტყემალაძეც, რომელიც ავტორმა თბილისის სიონის ეკლესიას მიუძღვნა. საბუთის აღწერილობა ავტორს მოყვანილი აქვს პ. იოსელიანის მიხედვით (ტყემალაძე 1904: 110). საბუთის მოკლე აღწერილობა შეადგინა ასევე კ. ცინცაძემ, თუმცა საბუთის მიმღების გვარი ავტორმა ამოიკითხა როგორც ნექსიძე (ცინცაძე 1994: 16). საბუთის სრული ტექსტი გამოცემულია 1913 წელს, ს. კაკაბაძის მიერ „ისტორიული საბუთების“ II ტომში და 1970 წელს ი. დოლიძის მიერ „ქართული სამართლის ძეგლების“ III ტომში (კაკაბაძე 1913: 6-7); (დოლიძე 1970: 186-187). როდის და რა გარემოებებში დაიკარგა საბუთის მნიშვნელოვანი ნაწილი, უცნობია. ი. დოლიძის გამოცემა იმეორებს ს. კაკაბაძისეული გამოცემის ტექსტს. შესაბამისად, უნდა ვივარაუდოთ, რომ დედნის დიდი ნაწილი 1913 წლის შემდეგ დაიკარგა, ხოლო 1970 წელს, საბუთის გამოცემისას, ი. დოლიძე დაეყრდნო არა საბუთის დედანს, არამედ ს. კაკაბაძის 1913 წლის გამოცემას. ამას ადასტურებს ისიც, რომ ს. კაკაბაძე, დედნის ზომაში უთითებს 105X181/2 სანტიმეტრს, ხოლო ი. დოლიძე საბუთის დღეისათვის შემორჩენილი ფრაგმენტის ზომებს – 24,5X18 სანტიმეტრს (დოლიძე 1970: 1150). აღსანიშნავია, რომ ორივე გამოცემაში გაპარულია შეცდომა – ქორონიკონად ამოკითხულია არა ქორონიკონი რკლ, როგორც ეს დედნის შემორჩენილ ფრაგმენტზეც გარკვევით იკითხება, არამედ ქორონიკონი რკჰ. როგორც ჩანს, მეცნიერები (ან მხოლოდ ს. კაკაბაძე) შეცდომაში შეიყვანა ქორონიკონში ათეულების აღმნიშვნელი ორი გრაფემის – კ-ანის (20) და ლ-ასის (30) ერთდროულად გამოყენებამ, ხოლო ერთეულების აღმნიშვნელი გრაფემის საერთოდ გამოტოვებამ. სავარაუდოდ, ამის გამო, გარკვევით დაწერილი ქორონიკონის მესამე ასო ლ-ასი, რომლის ადგილზეც უმრავლეს შემთხვევაში ერთეულების აღმნიშვნელი ასო წერია (ა-ნიდან (1) თ-ანის (9) ჩათვლით), მეცნიერებმა, მოხაზულობის მიხედვით, მ-ად მიიჩნიეს. ამის გამო, ორივე გამოცემაში საბუთის თარიღად შეცდომით მითითებულია 1440 წელი. აღსანიშნავია, რომ საბუთის თარიღად, ქორონიკონში ათეულების აღმნიშვნელი ორი გრაფემის ერთად გამოყენება არ იყო ხშირი მოვლენა, თუმცა, პრაქტიკაში მაინც საკმაოდ რაოდენობით გვხვდება. მაგალითად იხ. (სურგულაძე და სხვები 2014: 166, 205, 210, 217, 241, 243, 245). წყალობის წიგნის ზუსტ თარიღთან დაკავშირებული ეს ხარვეზი გამოსწორდა 2014 წელს გამოცემულ

„ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსის“ III ტომში, სადაც ქორონიკონის მესამე ასოდ მართებულად იქნა ამოკითხული 30-ის რიცხვითი მნიშვნელობის მქონე გრაფემა ლ-ასი და, შესაბამისად, წყალობის წიგნის ქორონიკონი რკლ-ით ($100+20+30=150$), ანუ 1462 წ-ით ($1312+150=1462$) განისაზღვრა. თუმცა, ამ გამოცემაშიც გაიპარა შეცდომა – გამოქვეყნებულია მხოლოდ შემორჩენილი ფრაგმენტის ტექსტი, ბოლო 17 სტრიქონი. არ არის მითითებული არც წინა გამოცემები და აღნიშნულია, რომ საბუთი პირველად ქვეყნდება (სურგულაძე და სხვები 2014: 127).

- ⁸ საყდრისშვილების შესახებ უფრო ვრცლად ქვემოთ ვისაუბრებ.
- ⁹ ამის მიუხედავად, კოსტანტინე მეფე, სხვა საბუთების მიხედვით, თავის მეფობის ინდიქტიონს ითვლის ხან 1471/2, ხან კი 1477/8 წლიდან (სურგულაძე და სხვები 2014: 205, 272, 281, 295)
- ¹⁰ ა. კლიმიაშვილი დანიელ ნექისძეს საერო პირად თვლიდა, რომელიც საყდრისშვილის სამხედრო მოვალეობას ასრულებდა და კოსტანტინე მეფეს შორეულ ურდოში ლაშქრობისას ახლდა (კლიმიაშვილი 1961: 103). ქ. შარაშიძე კი ამ საბუთის მიხედვით უფრო განსხვავებულ სურათს აღადგენდა: მისი აზრით, საყდრისშვილები თბილელი მიტროპოლიტის დავალებით მეფესთან ურდოს გამგზავრებულნი მისთვის მეფესთან მოციქულობენ და მოშლილი თბილელელობის აღდგენას ახერხებენ (შარაშიძე 1954ა: 249). ვფიქრობ, ის მოსაზრება, რომ საბუთში იგულისხმება არა დანიელ ნექისძის მიერ კოსტანტინე მეფის ორჯერ ურდოში თანხლება, არამედ დანიელი თვით ეახლა კოსტანტინეს ურდოში ორჯერ, მისაღები არაა, რადგან წყალობის საბუთში უნდა ყოფილიყო დაფიქსირებული წყალობის ადრესატის პირადი ამაგი წყალობის გამცემისადმი, „ურდოს ლაშქარში“ მეფის ხლება კი წყალობის საბუთებში გამოყენებული ერთგულების გამოხატულება იყო (სურგულაძე 2006: 124). საბუთით არც თბილელელობის აღდგენა ჩანს. 1462 წლის საბუთის კონტექსტიდანაც ვიტყობთ, რომ დანიელ ნექისძის ამაგი, რისთვისაც მას კუთვნილი მიწების წყალობა განუახლეს, კოსტანტინე მეფის ურდოში ორჯერ თანხლებაა და არა კოსტანტინე მეფესთან თბილელის მოციქულის სახით ურდოში ორჯერ სტუმრობა.
- ¹¹ როგორც ცნობილია, კოსტანტინე I-ის მეფობის ამსახველი ქართული საისტორიო ნარატიული ძეგლი, რომელიც ვახტანგის სწავლულ კაცთა კომისიის მიხედვით ნამდვილად არსებობდა (ყაუხჩიშვილი 1959: 326), ჩვენამდე არ შემორჩენილა. მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა ასახულია მოგვიანო ქართულ წყაროებში: ფარსადან გორგიჯანიძესთან (XVII ს.), ქართლის ცხოვრების სწავლულ კაცთა კომისიის შედგენილ მათიანში (XVIII ს.) და ვახუშტი ბატონიშვილთან (XVIII ს.). ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია აღმოსავლური წყაროები, რომლებიც ქრონოლოგიურად უფრო ახლოსაა კოსტანტინეს ცხოვრებისა და მოღვაწეობის პერიოდთან, ხშირ შემთხვევაში კი თანადროულ წყაროსაც წარმოადგენს ვრცლად იხ. (ტაბაბაძე 1974: 5-26); (კაციტაძე 1975: 7-26).
- ¹² თუ არ ჩავთვლით ქვემოთ განხილულ ცნობას, რომლის მიხედვითაც კოსტანტინე მეფე თან ახლავს სამხედრო ბანაკში თემურ-ლენგს 1403 წლის ბირთვისის ციხის აღებისას.
- ¹³ სწორედ ამაში უნდა იგულისხმებოდეს ტერმინი „ურდოს“ მეორე მნიშვნელობა ქართულ დიპლომატიკურ აქტებში.
- ¹⁴ რადგან ორივე საბუთის გამცემი ორივე შემთხვევაში მანგლელ-თბილელი ეპისკოპოსია შეიძლება დაიბადოს სამართლიანი კითხვა: კონკრეტულად რომელი საყდრისშვილები იყვნენ ნექისძეები – მანგლისის თუ თბილისის? ვფიქრობ პასუხი ნათელია. ორივე საბუთის მთავარი თემა (Arenga) ნექისძეებისადმი ნაწყალობევი თბილისური მიწათმფლობელობის (სავენახე მიწა ქაშუეთთან, მთაწმინდისხევი) განახლებაა. 1462 წლის საბუთის მიხედვით ნექისძეებს ქაშუეთთან მდებარე მიწათმფლობელობის პრობლემები დაკავშირებული იყო თბილელელობის მოშლასთან. ყოველივე ეს მიუთითებს, რომ ნექისძეები თბილისის საყდრისშვილები იყვნენ.
- ¹⁵ 1462 წლის საბუთში დანიელის ურდოში ხლებისას კოსტანტინე მეფედ იწოდება, თუმცა, 1401 და 1403 წლებში იგი ჯერ მეფე არ ყოფილა. ეს ანაქრონიზმი უნდა აიხსნას იმით, რომ 1462 წელს თბილელი მღვდელმთავარი ხელმძღვანელობს შუალოდ კოსტანტინეს მეფის მიერ 1407-1412 წლებში გაცემული წყალობის აქტით, რომლითაც ნექისძეებს, ერთგული სამსახურის სანაცვლოდ მან პირადად განუახლა წყალობა.
- ¹⁶ თბილელელობის მოშლის ქვედა ქრონოლოგიურ ზღვრად, ჩემი აზრით, 1400 წელი უნდა განისაზღვროს, ხოლო თბილელელობის აღდგენის ქვედა ქრონოლოგიური ზღვარი ვერ დგინდება. ბუნებრივია, სამეფოს დედაქალაქის ეპარქიის აღდგენა ძალზე მნიშვნელოვანი საქმე იყო. შესაბამისად, ეს მალევე უნდა მომხდარიყო. თუმცა, დოკუმენტურად თბილელელობის აღდგენა არ დასტურდება 1427-1438 წლებამდე, როდესაც თბილელეობის მოშლის შემდეგ, შემორჩენილი წყაროების მიხედვით, პირველად ვხვდებით თბილელ ეპისკოპოსს. ამ პერიოდით თარიღდება იოვანე მანგლელ-თბილელის ერთგულების წიგნი კათალიკოს თეოდორესადმი (ენუქიძე და სხვები 2013: 148). აღსანიშნავია, რომ პ. იოსელიანი თბილელ ეპისკოპოს იოანეს (მისი ნუმერაციით იოანე I-ს) მოქმედად მიიჩნევს ჯერ კიდევ 1413 წელს, ხოლო 1429 წელს თბილელად მიიჩნევს

მეფე ალექსანდრე I-ის ძეს დავითს, რომელიც მოგვიანებით კათალიკოსი გახდა (იოსელიანი 1866: 171). მ. ტყემალაძე კი ეპისკოპოს იოანეს (მისი ნუმერაციით იოანე III-ს) მოღვაწეობას 1405-1427 წლებით განსაზღვრავს, ხოლო დავითის თბილელობას, რომელსაც ავტორი კოსტანტინე მეფის ძედ მიიჩნევს, 1427-1430 წლებით (ტყემალაძე 1904: 142). თ. ბერიძე თავის ნაშრომს ბოლოში ურთავს თბილელი ეპისკოპოსების ქრონოლოგიურ რიგზე განწყობილ სიას, სადაც ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში მოხსენიებული პყავს ორი თბილელი მღვდელმთავარი – იოანე II (1413-1422) და დავითი (მეფე ალექსანდრე I-ის შვილი – 1429). პ. იოსელიანი და მ. ტყემალაძე იოანე თბილელის მოღვაწეობის დასათარიღებლად ეყრდნობიან მეფე ალექსანდრე დიდის საბუთს მალის ამოკვეთის შესახებ, რომლის ერთ-ერთი დამამტკიცებელია იოვანე თბილელიც. თუმცა, საბუთი 1440 წელსაა დაწერილი (ენუქიძე და სხვები 2013: 219-221). როგორც ჩანს, ზემოთ ჩამოთვლილი ავტორები იოანე თბილელის მოღვაწეობის პერიოდის დადგენისას შეცდომაში შეიყვანა ამ საბუთის შინაარსმა, სადაც მეფე ალექსანდრე ქრონოლოგიურად ჩამოთვლის მანამდე მომხდარ მოვლენებს სხვადასხვა ქორონიკონის მიხედვით. რაც შეეხება უფლისწულ დავითის თბილელობას, ეს არც ერთი შემორჩენილი საბუთით არ დასტურდება და ჩემთვის უცნობი რჩება ავტორთა ამ მოსაზრების კონკრეტული საფუძველი. შესაბამისად, თბილელობის მოშლის შემდეგ პირველად თბილელი ეპისკოპოსი დოკუმენტურად 1427-1438 წლამდე არსად გვხვდება. საერთოდ, თბილისის ეპარქიის ისტორიის ეს კონკრეტული ეპიზოდი უაღრესად საინტერესო საკითხია და ძირეულ კვლევას საჭიროებს. გასარკვევია, ზუსტი მიზეზი თუ რატომ გაერთიანდა თბილისის ეპარქია მაინც და მაინც მანგლისის საყდართან. ამასთანავე, პირველი საბუთი, რომელშიც თბილისის საყდრის აღდგენის შემდეგ გვხვდება თბილელი მღვდელმთავარი, წარმოადგენს ზემოხსენებულ ერთგულების ფიცის წიგნს მცხეთის კათალიკოსისადმი. ერთგულების ფიცის წიგნები უცხო არაა ამ პერიოდისათვის, რადგან სამცხის ათაბაგები ცდილობდნენ მანყვერელი ეპისკოპოსის იერარქიულ გათანაბრებას მცხეთის კათალიკოსთან. უცნაურია ამ აქტის ისტორიულ-გეოგრაფიული პრინციპი, რადგან ჩვენთვის საინტერესო პერიოდიდან შემორჩენილი ფიცის წიგნების უმეტესობა სწორედ სამცხე-საათაბაგოს მღვდელთავრების მიერაა გაცემული. ასევე გარკვეული ახსნა შეიძლება მოეძებნოს ფიცის წიგნებს შორის ალავერდელი ეპისკოპოსის ფიცის წიგნსაც (ფიცის წიგნი დაიწერა კახეთის ცალკე სამეფოდ ჩამოყალიბების პროცესში). თუმცა, თბილელ-მანგლელის ფიცის წიგნი მცხეთის კათალიკოსისადმი სწორედამ რომ ბევრ კითხვას ბადებს. ამ საბუთში მიზეზი მითითებული არაა, თუმცა აღნიშნულია, რომ ამ მღვდელმთავრის ქცევა იმდენად მიუღებელი აღმოჩნდა კათალიკოსისათვის, რომ მას დროებით ომფორიც კი ჩამოართვა, რაც მღვდელმსახურების შეჩერებას ნიშნავს. ისმის კითხვები: ხომ არ ჩანს ამ პროცესებში ათაბაგების კვალი და ხომ არ ცდილობდა ათაბაგი მანგლისის ეპარქიის აწყურისადმი დაქვემდებარებას, რაც ამ პერიოდში ავტომატურად თბილისის ეპარქიის სტატუსზეც აისახებოდა? თუმცა, როგორც აღვნიშნე, ეს საკითხები ცალკე სიღრმისეულ კვლევას საჭიროებს.

- ¹⁷ განსხვავებული მოსაზრება აქვთ ამის შესახებ პ. იოსელიანს და თ. ბერიძეს. ავტორები მანგლელისა და თბილელის საყდრის დროებით გაერთიანებას ასევე უკავშირებენ მტრების შემოსევას, თუმცა, მათი აზრით ეს გამოწვეული იყო მანგლისის ეპარქიის გაუქმებით (იოსელიანი 1866: 171-172); (ბერიძე 2001: 13).
- ¹⁸ შუა საუკუნეების საქართველოში საყდრისშვილთა ყველაზე ძლიერი ინსტიტუტი სვეტიცხოველს, როგორც მცხეთის საკათედრო და საკათალიკოსო ტაძარს, ჰქონდა. ამ ინსტიტუტს „მცხეთისშვილები“ ეწოდებოდა. ვფიქრობ, არ შევცდები თუ ვიტყვი, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვა საეპისკოპოსოს საყდრისშვილებიდან მცხეთისშვილები ყველაზე კარგადაა შესწავლილი (ლომინაძე 2010); (სურგულაძე 2016ა: 72-151). ლოგიკურად, შუა საუკუნეებში საქართველოს სხვადასხვა საეპისკოპოსოს, ყოველ შემთხვევაში მცხეთის საკათალიკოსოს დაქვემდებარებული კათედრების, საყდრისშვილების ინსტიტუტის მცხეთის-შვილების მოდელზე უნდა ყოფილიყო დაფუძნებული. შესაბამისად, საინტერესო იქნება მცხეთისშვილებსა და თბილისის საყდრისშვილების ამ კონკრეტული შემთხვევას შორის პარალელების გავლება.
- ¹⁹ საინტერესო დამთხვევაა, რომ საისტორიო საბუთებმა შემოგვინახეს XV საუკუნეში მეღვინეობასთან დაკავშირებული კიდევ ერთი პირი, რომელმაც თავი ასევე ურდოში უფლისწულის თანხლებით გამოიჩინა. ეს იყო საღვინის მოღარე ახალციხელი ქავთარისძე, რომლის ოჯახიც მეფე კოსტანტინე II-მ 1487 წელს, მის ძესთან ურდოში თანხლებისათვის უხვად დააჯილდოვა. სხვათაშორის, ნაწყალობევი მამულებს შორის იხსენიება ქაშუეთი თავისი ეკლესიით, თუმცა, ეს არა თბილისის, არამედ შიდა ქართლის სოფ. ქაშუეთია (სურგულაძე და სხვები 2014: 272-274).
- ²⁰ ამ პერიოდში 1 საუენი უდრიდა 213, 36 სანტიმეტრს. ამ მონაცემით ქაშოეთთან მდებარე სავენახე მიწა გამოდის 229, 3416 მეტრი თუმცა, ბუნებრივია, სავენახე მიწა გამოძილი იქნებოდა არა სიგრძით, არამედ ფართობით. ამიტომ, ვვარაუდობ, რომ საბუთში უნდა იგულისხმებოდეს 106 კვ. საუენი. ამავე პერიოდში 1 კვ. საუენი იყო 9 კვ. არშინი, 1 არშინი კი 71,12 სანტიმეტრს უდრიდა. შესაბამისი გამოთვლებით და თანამედროვე მეტრულ სისტემაზე მორგებით მივიღებთ, რომ თუ ქაშუეთთან მდებარე სავენახე მიწის ფართობად ვიგულისხმებთ 106

კვ. საჟენს, მისი ფართობი იქნებოდა დაახლ. 482,53 კვ. მ. ($106 \times 9 = 954$; $0,7112^2 = 0,5058$; $954 \times 0,5058 = 482,53$).

- ²¹ აღსანიშნავია, რომ თბილელს ჰქონია ბაღი მთანმინდასთან, იმ ხევში, რომელიც ვახუშტის თბილისის გეგმაზე დატანილი აქვს როგორც „სალალაკის“ (დღევ. სოლოლაკის) ხევი (ბერიძე 2001: 13). არაა გამორიცხული, 1442 წლის საბუთში ნახსენებ მთანმინდის ხევში სწორედ მოგვიანო პერიოდის სალალაკის ხევიც იგულისხმებოდეს. თბილელის ბაღის შესახებ ასევე იხ. (იოსელიანი 1866: 272).
- ²² აღსანიშნავია, რომ სიონის ეკლესიას ჰქონია საკუთარი საზღადავო მარანი, რომელიც აუშენებია ან ალუდგენია („აღვაშენე“) თბილელ ქრისტეფორე თუმანიშვილს (1756-1766) (ტყეშელაძე 1904: 149). საზღადავო ღვინოს ცალკე ქვევრებში ასხამდნენ, რომლებიც ხშირ შემთხვევაში ვენახშივე ყოფილა დაფლული (გოცირიძე 2006: 60). საფიქრებელია, რომ მთანმინდის ხევის არქეოლოგიური შესწავლა ძალზედ საინტერესო მასალას გამოავლენს საკვლევი თემის ირგვლივ.
- ²³ არსებობს მოსაზრება, რომ პეტრე ნეჭაძე სხვა გამოჩენილ ქართველებთან ერთად რუსეთში გადაიხვეწა და იქ მოღვაწეობისას 1751 წელს ქართულად თარგმნა პიესა „სინავ და ტრუვორი“ (რუხაძე 1938: 4). თუმცა, ეს მოსაზრება მცდარადაა მიჩნეული, რადგან ეს პიესა არა პეტრე ნეჭაძემ, არამედ პეტრე ქებაძემ თარგმნა (მიქაძე 1968: 77); (კასრაძე 1997: 396-400); (ტატიშვილი 2000: 216-227), იხ. ვებ-გვერდი <http://www.nplg.gov.ge/emigrants/ka/00000629/>.

დამოწმებანი

აბდალაძე 1978: *სომხურ ხელნაწერთა XIV-XV საუკუნეების ანდერძების (ჰიშატაკარანების) ცნობები საქართველოს შესახებ*, ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და შენიშვნები დაურთო ალექსანდრე აბდალაძემ, თბილისი, მეცნიერება.

აბულაძე 1993: *სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული*, ტ. II, ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, თბილისი, მერანი.

ბაქრაძე და სხვები 1961: *ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექციისა*, ტ. II, შედგენილი და დასაბუთდად მომზადებული: ა. ბაქრაძის, თ. ბრეგაძის, ე. მეტრეველისა და მ. შანიძის მიერ. ე. მეტრეველის რედაქციით. თბილისი, მეცნიერება.

ბერიძე 2001: თ. ბერიძე. თბილელი, *ძეგლის მეგობარი*, №1 (112).

ბრეგაძე და სხვები 1967: *ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექციისა*, ტ. V, შედგენილი და დასაბუთდად მომზადებული: თ. ბრეგაძემ, თ. ენუქიძემ, ლ. კიკნაძემ, მ. შანიძემ და ც. ჭანკიევმა. ე. მეტრეველის რედაქციით, თბილისი, მეცნიერება.

ბრეგაძე და სხვები 1986: *ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა*, ტ. II₁, შეადგინეს და დასაბუთდად მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, ც. კახაბრიშვილმა, მ. ქავთარიამ, ლ. ქუთათელაძემ, ც. ჭანკიევმა, ლ. ხევსურიანმა. ელენე მეტრეველის რედაქციით. თბილისი, მეცნიერება.

ბრეგაძე და სხვები 2004: *ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა*, ტ. II₂, შეადგინეს და დასაბუთდად მოამზადეს თ. ბრეგაძემ, ც. კახაბრიშვილმა, ელ. მეტრეველმა, მ. ქავთარიამ, ც. ჭანკიევმა. ელენე მეტრეველის რედაქციით, თბილისი.

გაბიძაშვილი 1978: ე. გაბიძაშვილი. *რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა, (ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიური გამოკვლევა)*, თბილისი, მეცნიერება.

გაბიძაშვილი და სხვები 2007: *საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ენციკლოპედიური ლექსიკონი*, ავტორ-შემდგენლები: ე. გაბიძაშვილი (ხელმძღვანელი), მ. მამაცაშვილი, ა. ლამბაშიძე. თბილისი.

გოცირიძე 2006: გ. გოცირიძე. ზედაშეს კულტურა საქართველოში, *ქართველური მემკვიდრეობა*, X, თბილისი.

დოლიძე 1970: *ქართული სამართლის ძეგლები*, ტ., III, საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ. თბილისი, მეცნიერება.

ენუქიძე და სხვები 2013: *ქართული ისტორიული საბუთები, XIV-XV საუკუნეები, ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი*, ტ., II, შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს: თინათინ ენუქიძემ, ნინო თარხნიშვილმა, ბაბილინა ლომინაძემ.

იოსელიანი 1866: *Описание древностей города Тифлиса*, сочинение Платона Иоселиани, Тифлис.

კაკაბაძე 1913: ს. კაკაბაძე. *ისტორიული საბუთები*, წიგნი II, ტფილისი.

- კასრაძე 1997:** ო. კასრაძე. ქართული წიგნის ბეჭდვა-გამოცემის ძველი ოსტატები ძველ საქართველოში, ნარკვევები ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიიდან, თბილისი, მეცნიერება.
- კაციტაძე 1975:** დ. კაციტაძე. საქართველო XIV-XV საუკუნეთა მიჯნაზე, თბილისი, მეცნიერება.
- კეკელიძე 1952:** კ. კეკელიძე. ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, ტ., II, თბილისი, უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- კლდიაშვილი და სხვები 1991:** პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, XI-XVII სს. ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, I, გამოსაცემად მოამზადეს: დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ, ე. ცაგარეიშვილმა, გ. ჯანდიერმა, თბილისი, მეცნიერება.
- კლდიაშვილი, სხირტლაძე 1999:** დ. კლდიაშვილი, მ. სხირტლაძე. გარეჯის ეპიგრაფიკული ძეგლები, ტ. I, ნაკვ. I (წმ. დავითის ლავრა, უდაბნოს მონასტერი – XI-XVIII სს.), თბილისი.
- კლიშიაშვილი 1961:** ა. კლიშიაშვილი. საეკლესიო ლაშქრის საკითხისათვის ფეოდალურ საქართველოში, ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, III, თბილისი, მეცნიერება.
- ლომინაძე 1979:** ბ. ლომინაძე. ცვლილებები საზოგადოებრივი კლასების მდგომარეობაში XIII-XV, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ., III, თბილისი, მეცნიერება.
- ლომინაძე 2010:** ბ. ლომინაძე. საქართველოს საპატრიარქო და მისი მიწათმფლობელობა, თბილისი, ნეკერი.
- მიქაძე 1968:** გ. მიქაძე. ძველი ქართული მწერლობის ბიბლიოგრაფია, ტ., 2, თბილისი, მეცნიერება.
- ჟორდანიას 2018:** თ. ჟორდანიას. ქრონიკები, ტ., II, თბილისი, არტანუჯი.
- ჟღენტი 2019:** ნ. ჟღენტი. საქართველოს ერთიანი სამეფოს დაშლისა და XV საუკუნის ბოლო მეოთხედის საქართველოს ისტორიის საკითხებიდან: მეფე კოსტანტინე II-ის მიერ იმერეთის მეოთხედ შემოერთება (მთის წმ. გიორგის მონასტრის 1491 წლის საბუთის ისტორიულ – წყაროთმცოდნეობითი ანალიზი). საისტორიო კრებული, ტ., 7, თბილისი, მხედარი.
- ჟღენტი 2020:** N. Zhgenti. Identifying Neki and Daniel Nekis Dze (son of Neki), Authors of the 13th-14th cc. Scratched Inscription, made in the Davit Gareji Udabno Monastery's Martyrium and the Scratched Inscription of the first half of the 15th c., made in the Annunciation Church, *International Conference "Davit Gareji –Multidisciplinary Study and Development Strategy", Proceedings*, Tbilisi.
- რუხაძე 1938:** თ. რუხაძე. უძველესი ქართული დრამატიული თხზულება, ლიტერატურული საქართველო, № 23, თბილისი.
- სურგულაძე 2006:** მ. სურგულაძე. ქართული საისტორიო აქტები (XI-XV) სს, თბილისი, არტანუჯი.
- სურგულაძე 2016ა:** მ. სურგულაძე. „მცხეთის სახლი“, თბილისი, უნივერსალი.
- სურგულაძე 2016ბ:** ქართული ისტორიული საბუთები, XV საუკუნის პირველი ნახევარი, ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ტ., IV, შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა მზია სურგულაძემ, თბილისი.
- სურგულაძე და სხვები 2014:** ქართული ისტორიული საბუთები, XV საუკუნის მეორე ნახევარი, ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ტ. III, შეადგინეს: თ. ენუქიძემ, დ. კლდიაშვილმა, მზია სურგულაძემ, გამოსაცემად მოამზადა მზია სურგულაძემ, თბილისი.
- ტაბატაძე 1974:** კ. ტაბატაძე. ქართველი ხალხის ბრძოლა უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ XIV-XV საუკუნეების მიჯნაზე, თბილისი, მეცნიერება.
- ტატიშვილი 2000:** ლ. ტატიშვილი. „ვეფხისტყაოსნის“ გადამწერნი, თბილისი.
- ტყემალაძე 1904:** П. М. Ткемаладзе. Тифлисский Сionский Кафедральный Собор, Тифлиς.
- ფურცელაძე 1881:** Грузинские Церковные Гуджари (Грамоты), составилъ Д. П. Пурцеладзе, Тифлиς.
- ქუთათელაძე, კასრაძე 1946:** საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (H კოლექცია), აკად. ს. ჯანაშიის საერთო რედაქციით, ტ. I, დასაბეჭდად მომზადებულია ხელნაწერთა განყოფილების თანამშრომლების ლ. ქუთათელაძისა და ნ. კასრაძის მიერ. ი. აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბილისი, მეცნიერება.
- ყაუხნიშვილი 1959:** ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხნიშვილის მიერ, ტ., II, თბილისი, საბჭოთა საქართველო.
- ყაუხნიშვილი 1973:** ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხნიშვილის მიერ, ტ., IV, თბილისი, საბჭოთა საქართველო.
- ცინცაძე 1994:** კ. ცინცაძე. ქვაშეთის წმიდის გიორგის ეკლესია ტფილისში, გამოსაცემად მოამზადა, ბოლოსიტყვა და საძიებელი დაურთო მ. ქავთარიამ, თბილისი, კანდელი.

შარაშიძე 1948: ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფ. მუზეუმის ხელნაწერები (H კოლექცია), კ. კეკელიძის საერთო რედაქციით, ტ., III. შედგენილია და დასაბეჭდად დამზადებული ქრისტიანე შარაშიძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბილისი, მეცნიერება.

შარაშიძე 1954ა: ქ. შარაშიძე. საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVIII სს.), მასალების საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ., 30, თბილისი, მეცნიერება.

შარაშიძე 1954ბ: საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერები (A კოლექცია), კ. კეკელიძის საერთო რედაქციით, ტ. IV, შეადგინა ქრისტიანე შარაშიძემ. თბილისი, მეცნიერება.

შოშიაშვილი 2019: ქ. შოშიაშვილი. თბილისისა და მცხეთა-მთიანეთის კულტურის ძეგლები, თბილისი.

ხარშილაძე 2014: ნ. ხარშილაძე. კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ის წერილობითი მემკვიდრეობა (ისტორიული საბუთები და ეპიგრაფიკა), თბილისი.

ხოშტარია [ბროსე] 1984: ე. ხოშტარია [ბროსე]. ფეოდალური ხანის საქართველოს მთისა და ბარის ურთიერთობის საკითხები, თბილისი, მეცნიერება.

FEUDAL FAMILY OF NEKISDZE - SAKDRISHVILI

Nikoloz Zghenti

The information about the Nekisdzes' feudal family is preserved in several Georgian historical sources of 13th-19th centuries. These are: two scratched inscriptions of 13th-14th cc. and 15th c. written by Neki and Daniel son of Neki from Davit Gareji Udabno Monastery; two deeds of donation of 1442 and 1462 years granted by the bishops of Manglisi-Tbilisi to Daniel Nekisdze and his sons; identical brief information about the chorister of Sioni Cathedral Petre Nekadze who is mentioned in the several manuscript books of 19th c.

These sources are well-known in scientific literature. However, their information was not related to each other and the facts mentioned in them were often interpreted differently: the researchers provided different dates for these documents and their evidences. Even the name Nekisdze was often read incorrectly (Neksadze, Nekladze).

In the present paper all available data about the feudal family under the consideration are gathered and grouped according the source's type, content and chronology. As a result of the research the history of Nekadzes' family is represented in general outlines:

Neki, mentioned in the 13th-14th cc. scratched inscription of Gareji's Udabno Monastery, according to the rarest name and chronology, should be considered as father, or great grandfather of Daniel (son of Neki), mentioned in the scratched inscription of the first half of 15th c., made in the same Monastery. In later period Daniel took his father's name as a new family name Nekisdze. The former family, the member of which was Daniel before, even at the edge of 14th-15th cc. had the title of "Sakdrishvili" – an institution of the noblemen of the Tbilisi Sioni Cathedral and Eparchy.

The duty of Nekisdzes, as the privileged "Sakdrishvili" family, was related to the viticulture and wine-making. They governed the lands of the eparchy in Tbilisi's "Garetubani" – vineyards at Kashueti and Mtatsmindis Khevi.